

оновлення основних засобів (у 2011 р. коефіцієнт оновлення – 25%, низький рівень), підвищення продуктивності (що можливо за рахунок покращення матеріальної зацікавленості персоналу). Таким чином, розвиток експортного потенціалу ПАТ «Мотор Січ» залежить від інноваційного оновлення основних засобів. Даний «сценарій» можливий, наприклад, за умови створення інноваційного фонду накопичення амортизаційних відрахувань на рівні підприємства, облік якого потрібно вести на окремому рахунку додаткового капіталу. В такому разі, на рівні держави повинні бути прийняті відповідні законодавчо-нормативні документи. Окрім цього, ефективне використання нематеріальних активів ПАТ «Мотор Січ» зумовить впровадження прогресивних технологій з метою економії матеріалів; зниження трудомісткості авіабудівної продукції, а також реконструкція ТЕК-3; впровадження енергозберігаючих технологій та альтернативних джерел енергії – сукупність вищезазначених заходів призведе до розширення експортного потенціалу провідного вітчизняного авіабудівного підприємства.

Література

1. Управління потенціалом підприємства : навчальний посібник / І.З. Должанський, Т. О. Загорна, О. О. Удалих та ін. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 362 с.
2. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку : монографія: У 2 т. / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк та ін. ; За заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника. – К. : КНЕУ, 2006. – Т. II. – 592 с.
3. Сейфуллаева М. Э. Конкурентные преимущества международных компаний – стратегический фактор успеха / М. Э. Сейфуллаева // Известия РЭУ им. Г.В. Плеханова. – 2011. – № 1. – С. 23-31.
4. Третяк В. В. Методичні підходи до формування експортного потенціалу регіону / В. В. Третяк // Вісник Східноукраїнського національного університету імені В. Даля. – 2011. – № 8(162). – С. 201-206.
5. Фишер С. Экономика : пер. с 2-го англ. изд. / Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. – Дело ЛТД, 1995. – 864 с.
6. Перекрест Т. В. Фінансовий стан підприємства: оцінювання та пропозиції поліпшення / Т.В. Перекрест // ЗДМУ: Запоріжжя. – 2009. – Вип. 5. – С. 124-132.
7. Річний звіт 2011 «Мотор Січ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.motorsich.com/rus/profile/>
8. Звіт емітента Публічне акціонерне товариство «Мотор Січ» «Звіт про фінансовий результат» [Електронний ресурс] / Державна комісія з цінних паперів. – Режим доступу: http://escrin.nssmc.gov.ua/rpt1522_sect51.aspx

УДК 338.001.36

Маркович І.Б.,
к.е.н., асистент кафедри фінансів, обліку і контролю
Тернопільський національний технічний університет
імені Івана Пулюя

ЕКСПОРТНА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ

Постановка проблеми. Формування і реалізація економічної політики України, спрямованої на досягнення та утримання високого рівня її конкурентоспроможності на світових ринках, передбачає врахування тенденцій і змін в механізмах розвитку глобалізованого економічного простору.

Тенденції зростання обсягів міжнародної торгівлі та зміна її структури, нестабільність показників торгівельної спеціалізації окремих країн та галузей як загальна закономірність розвитку сучасних економік, позиціоновані в світлі зовнішньоекономічної конкурентоспроможності, залишаються предметом глибоких загальнотеоретичних та економічних суперечок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми міжнародної торгівлі в умовах глобалізації розкриваються в працях таких вітчизняних дослідників-економістів як А. Філіпенко, В. Сіденко, В. Новицький та інші, а також закордонних науковців, наприклад, А. Крюгера, А. Гаррісона, Ф. Алкала, К.Вільсона, Дж. Стигліца та інших. Проте, емпіричне дослідження експортної спеціалізації України на світовому ринку повинно вестися постійно, оскільки її зміна може відбуватися різко і це потрібно враховувати при розробці стратегій розвитку підприємств, галузі, національної економіки.

Постановка завдання. Порівняльні переваги не є показником статичним: одні з них з часом слабшають і можуть бути втрачені, інші – набуті. Актуальним для кожної країни є аналіз динаміки зміни

порівняльних переваг, що дозволяє вибудовувати певну стратегію розвитку зовнішньоекономічних зв'язків країни. Таким чином, метою даного дослідження є визначення на основі кількісних розрахунків наявних порівняльних переваг окремих галузей України і визначення напрямку їх динаміки. Отримані результати дозволять зробити деякі рекомендації щодо вдосконалення товарної структури зовнішньої торгівлі та стимулювання розвитку галузей спеціалізації України, що дозволяє їй збільшити вигоди від участі в міжнародному поділі праці і міжнародному товарному обміні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В літературі досить поширеною є думка, що спеціалізація країни на експорті незначної кількості товарних груп має суттєвий вплив на зниження гнучкості та адаптивності економіки. Деякі економісти стверджують, що економічне зростання часто призводить до послаблення спеціалізації. Наприклад, Келлехер [1] вважає, що багаті країни є менш спеціалізованими, ніж країни з низьким рівнем доходів, також існує позитивний зв'язок між мобільністю в спеціалізації та економічним зростанням в країнах з низьким рівнем доходу.

Також при аналізі окремих галузей слід враховувати те, що рівень міжнародної спеціалізації буде тим більшим, чим ширшим буде розрив між порівняльними перевагами різних країн. Позитивною є тенденція, якщо в країні набувають більших порівняльних переваг на світовому ринку галузі, в яких підприємства лідирують у технологіях. Це дає змогу створювати нові продукти або постійно вдосконалювати існуючі. Інновації, які базуються на передових технологіях, дають можливість тимчасово зайняти монопольне становище, а також забезпечити легкий доступ до іноземних ринків до того часу, поки має місце «імітаційне відставання» в інших країнах.

З огляду на це, варто визначити наскільки вітчизняна економіка демонструє спеціалізацію в зовнішній торгівлі (зокрема, в експорті) та як змінювалася ця спеціалізація протягом останніх років.

В дослідженні Піндюк О. [2] зроблений обґрунтований висновок, що Україна спеціалізується на виробництві та експорті трудомістких товарів, тобто основним чинником, що впливає на структуру зовнішньої торгівлі є надлишок трудових ресурсів.

Найбільш поширеним інструментом для емпіричного аналізу зовнішньоторговельної спеціалізації країни та оцінки переваг є індекс виявлених порівняльних переваг (Revealed Comparative Advantage), який називають індексом Баласса (формула 1) [3]:

$$RCA_i = \frac{X_{ij} / X_{rj}}{X_{iw} / X_{rw}} \quad (1)$$

де: X_{ij} – обсяг експорту товару (або товарної групи) i країни j ;

X_{rj} – загальний обсяг експорту країни j ;

X_{iw} – обсяги експорту товару (або товарної групи) i усіма країнами світу;

X_{rw} – загальний обсяг світового експорту.

Цей індекс вказує на те, яким є співвідношення частки експорту досліджуваної галузі у загальному обсязі експорту аналізованої країни до частки експорту галузі в загальному обсязі світового експорту (чи в об'єднанні країн, наприклад ЄС, СНД тощо).

Якщо значення індексу є більшим за 1, то тоді порівняльна перевага вважається виявленою, тобто сектор чи галузь загалом є відносно спеціалізованою в експорті досліджуваної галузі. Дослідження показують, що згідно з індексом Баласса, порівняльну перевагу країни певному товару (групі товарів) можна поділити на чотири типи (табл. 1):

Таблиця 1

Трактування порівняльної переваги країни у продукції галузі індексом Баласса

Значення RCA	Зміст діапазону обмежень
(0;1]	Відсутність порівняльної переваги в експорті продукції галузі
(1;2]	Слабка порівняльна перевага в експорті продукції галузі
(2;4]	Істотна порівняльна перевага в експорті продукції галузі
>4	Сильна порівняльна перевага в експорті продукції галузі

Джерело: [5]

Відносна порівняльна перевага може визначатись як на глобальному рівні, так і на регіональному чи субрегіональному рівнях або ж обмежуватись лише аналізом торгівлі між двома країнами. В таблиці 2 наведені розраховані в динаміці індекси Баласса для окремих груп товарів України на світовому ринку.

Теоретичний базис для індексу Баласса як індикатора порівняльної переваги заклав Хіллман [4], наполягаючи на необхідній та достатній умові для репрезентативності дотримання наступних умов (формули 2 і 3):

$$1 - \frac{X_{ij}}{X_{iw}} > \frac{X_{ij}}{X_{rj}} \left(1 - \frac{X_{rj}}{X_{rw}}\right) \quad (2)$$

або по-іншому:

$$\frac{1 - \frac{X_{ij}}{X_{iw}}}{\frac{X_{ij}}{X_{rj}} \left(1 - \frac{X_{rj}}{X_{rw}}\right)} > 1 \quad (3)$$

де, $\frac{X_{ij}}{X_{iw}}$ - частка світового ринку країни j в галузі i (рівень ринкової влади країни j на світовому ринку галузі i);

$\frac{X_{ij}}{X_{rj}}$ - рівень спеціалізації експорту країни j в галузі i ;

$\frac{X_{rj}}{X_{rw}}$ - частка експорту країни j на в світовому експорті.

Таблиця 2

Індекс RCA для окремих груп товарів України (2005-2011 рр.)

№	Перелік товарів, які включені в групу	Рік						
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1	Залізничні, трамвайні локомотиви, об'єкти та обладнання рухомого складу (код 86)	12,34	12,90	15,90	16,61	9,34	20,96	23,17
2	Залізо і сталь (код 72)	12,23	12,38	10,94	10,47	11,54	11,04	10,16
3	Зернові культури (код 10)	9,43	8,48	2,95	8,46	14,29	8,72	8,53
4	Тваринні, рослинні жири та олії, продукти розщеплення і т.д. (код 15)	4,63	6,81	7,82	5,16	8,44	9,43	8,27
5	Добрива (код 31)		10,70	8,86	6,73	6,48	5,01	6,44
6	Олія, насіння, фрукти, зерна, насіння, фруктів, і т.д., не включені до інших (код 12)	1,35	3,09	4,30	5,32	5,52	4,68	4,55
7	Какао і продукти з нього (код 18)	3,38	3,51	3,53	3,64	4,07	4,50	3,93
8	Сіль, сірка, земля, камінь, гіпс, вапно та цемент (код 25)	3,63	4,24	4,35	3,88	4,08	3,75	3,79

Джерело: розраховано автором на основі статистичних даних UN COMTRADE statistics

Цей індекс вказує на те, чи зростання експорту певної групи товарів аналізованої країни призводить до відповідного зростання індексу Баласса. В табл.3 наведені розраховані показники індексу Хіллмана для 15 груп товарів, які отримали найвищі значення індексу Баласса в Україні у 2011 році.

Таблиця 3

Індекс Хіллмана для окремих груп товарів України (2011 р.)

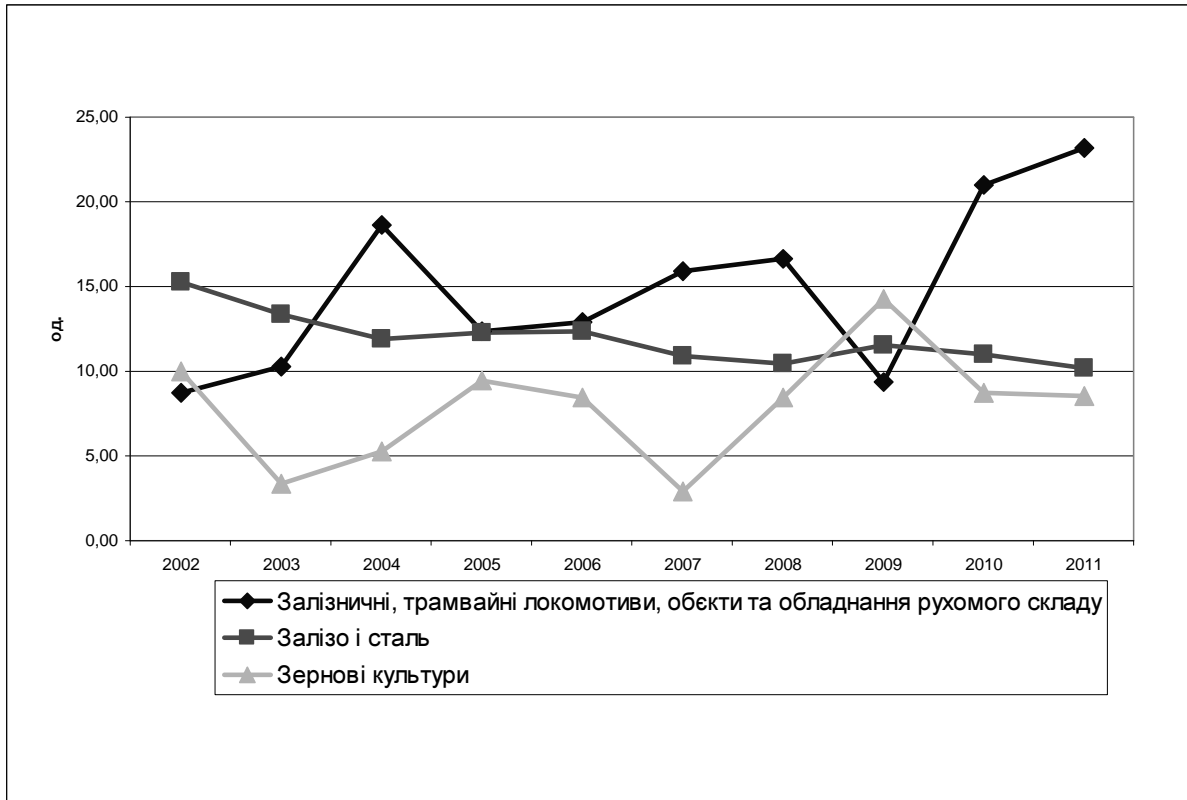
№	Перелік товарів, які включені в групу	Індекс Хіллмана
1	Залізничні, трамвайні локомотиви, об'єкти та обладнання рухомого складу	16,41
2	Залізо і сталь	3,57
3	Зернові культури	20,09
4	Тваринні, рослинні жири та олії, продукти розщеплення і т.д.	19,56
5	Добрива	37,00
6	Олія, насіння, фрукти, зерна, насіння, фруктів, і т.д., не включені до інших	47,43
7	Какао і продукти з нього	100,06
8	Сіль, сірка, земля, камінь, гіпс, вапно та цемент	103,76

Джерело: розраховано автором

Оскільки індекс Хілмана для всіх аналізованих груп товарів більший за 1, можна стверджувати про репрезентативність індексу Балласа.

В результаті проведених розрахунків індексу Баласа для торговельних показників України на світовому ринку виявлено, що основними товарними групами, на яких вона спеціалізується у 2011 році, є продукція машинобудування (зокрема, виробництво залізничних локомотивів та рухомого складу, RCA=23,17), залізо і сталь (RCA=10,16), зернові культури (RCA=8,53). Загалом, з 96 аналізованих товарних груп лише для 6,3% спостерігається наявність сильної порівняльної переваги, ще для 8,3% – істотної, 9,4% – слабкої і аж 76% груп товарів демонструють відсутність порівняльної переваги в експорті на світовому ринку.

На рис.1 графічно відображено динаміку індексу Баласа для трьох груп товарів, які визначають спеціалізацію України на світовому ринку.

Рис.1. Динаміка RCA основних груп товарів України

Джерело: розраховано та побудовано автором

Як можна спостерігати з рис.1, найбільш стабільними показниками спеціалізації України відрізняється експорт заліза та сталі.

Ще один підхід, який дозволяє визначити спеціалізацію країни на експорті певної групи товарів та розкриває відносну перевагу при такому експорті, є показник відносної експортної переваги галузі (RXA), запропонований Т. Вольрасом (формула 4). Цей показник дозволяє уникнути подвійного врахування обсягів експорту продукції галузі та досліджуваної країни [5].

$$RXA = \frac{X_{ij} / X_{rj}}{(X_{iw} - X_{ij}) / (X_{rw} - X_{rj})} = \frac{X_{ij} (X_{rw} - X_{rj})}{X_{rj} (X_{iw} - X_{ij})} \quad (4)$$

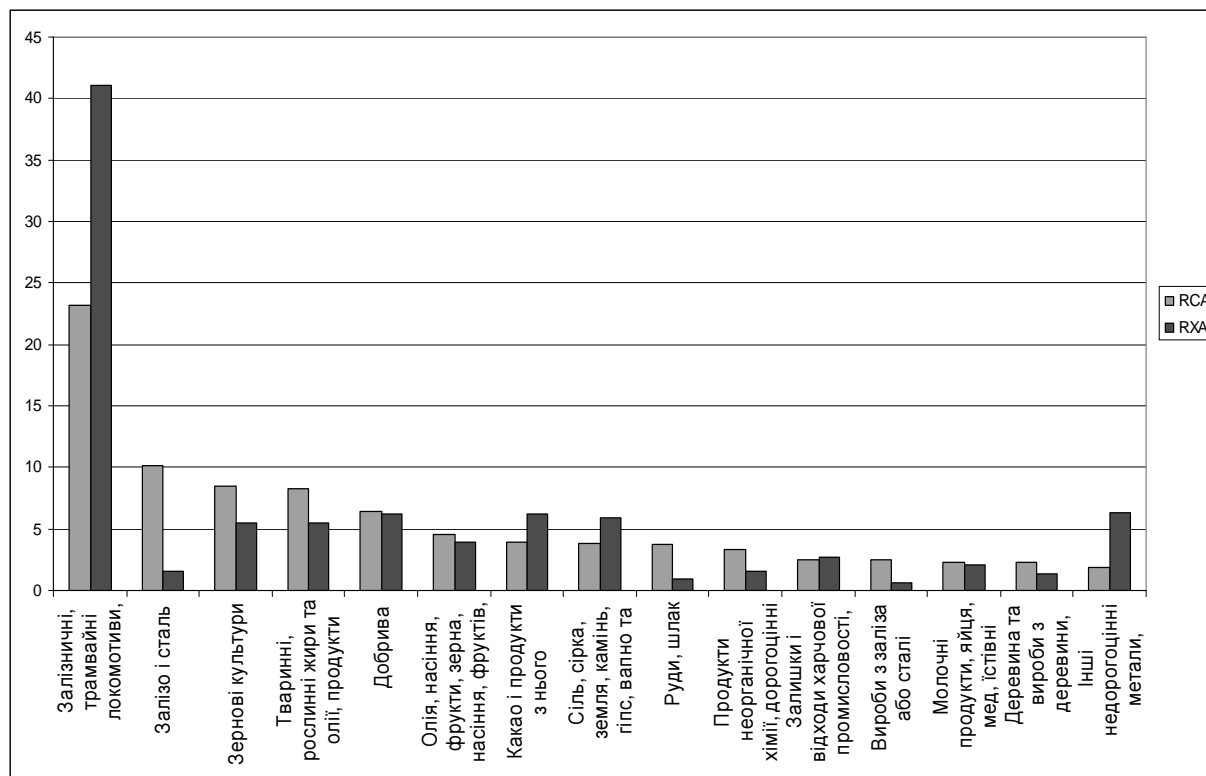
де: X_{ij} – обсяг експорту товару (або товарної групи) i країни j ;

X_{rj} – загальний обсяг експорту країни j ;

X_{iw} – обсяги експорту товару (або товарної групи) i усіма країнами світу;

X_{rw} – загальний обсяг світового експорту.

Провівши розрахунки для усіх груп товарів, що експортуються за 2011 рік, отримано результати показників відносної експортної переваги галузі (RXA), які в цілому підтверджують торговельну спеціалізацію України (рис. 2).

Рис.2. Порівняння індексів виявлених порівняльних переваг Баласса (RCA) та показників відносних експортних переваг галузей Вольєра (RXA)

Джерело: розраховано та побудовано автором

По групі такої продукції як залізо і сталь, руди, шлаки отримані такі показники відносних експортних переваг галузей, які знижують їх рейтингову позицію в лідерстві (торгівельній спеціалізації України), що пов'язано із великою їх часткою в структурі експорту, тобто індекс Т. Вольєра показував вищі результати за рахунок подвійного врахування обсягів експорту цих галузей в загальному експорті країни.

Висновки з даного дослідження. Отже, торговельну спеціалізацію експорту України можна назвати стабільною, оскільки лідерство за останні роки належить виробництву чорних металів, частині машинобудування, вирощуванню зернових культур та деяким іншим групам товарів. Проведені розрахунки дозволяють сформулювати математично підтверджене уявлення про особливості та пріоритети експорту України на світовий ринок.

Література

1. Kelleher J. Are Richer Countries More Specialized? / Kelleher J. // Pennsylvania State University, discussion paper, 2002.
2. Pindyuk O. Determinants of the commodity structure of Ukrainian foreign trade II MA thesis, National University «Kyiv-Mohyla Academy», 2002. - 42 p.
3. Balassa, B. Trade Liberalization and 'Revealed Comparative Advantage' / B. Balassa // The Manchester School. – 1965. – No. 33. – p. 99-123.
4. Hillman A.L. Observations on the relation between 'revealed comparative advantage' and comparative advantage as indicated by pre-trade relative prices / Hillman A.L. // Weltwirtschaftliches Archiv. – 1980. – Vol. 116. - No. 2. – p. 315–321.
5. Vollrath T. A. Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage / T. Vollrath // Review of World Economics (Weltwirtschaftliches Archiv). – 1991. – Vol. 127. – Issue 2. – p. 265-279.
6. Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Три роки членства у СОТ: тенденції зовнішньої торгівлі України у посткризовий період. – К. : НІСД, 2011. – 72 с.
8. UN COMTRADE. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comtrade.un.org>